

LJUBLJANSKE LIPE

IVAN VRHOVNIK

Da je bila Ljubljana od nekdanj slovensko mesto — leta 1562. jo zove nemška pesem »die Wendenstadt« — so oznanjevale lipe, rastoče na njenih najvažnejših točkah. Oglejmo si nekatere!

1. *Na Starem trgu.* Najstarejša Ljubljana je imela dva trga: Visoki trg pri sedanji cerkvi sv. Florijana in trg Pod lipo na križišču Sv. Jakoba in Starega trga, Florijanske in Stiške ulice.

Pred starim rotovžem je stala lipo, ponosna zbiralka ljubljanske starine in mladine. Blizu nje vodnjak, kjer so se tolikrat pričkale krščence — tako so Ljubljančani še pred 50 leti rekli služkinjam — katera pride prej na vrsto, da si napolni posodo.

Prva ljubljanska promenada je bila pred starim rotovžem, a njeno središče lipo (P. Radics, LZ 1886, 626). Po Valvasorjevem poročilu se je zbirala tu po stari navadi vsa soseka, torej vsi Starotržani. V njeni senci so posedali mestni očetje, preden so stopili na rotovž, ki je bil bližnji sosed lipi, in ukrepali, kar je bilo potrebno za mestni blagor. Pod lipo so se shajale ljubljanske družine, zavživale s seboj prineseno hrano in se kratkočasile s prijaznimi zaupnimi razgovori. Tu je bilo zabavišče in rajališče mladine. Ob godbi mestnih godcev ples. Valvasor (I, 710) poroča, da je pod lipo plesalo na pustni dan 1257. leta 12 deklet s toliko mladeniči. Plesi so se ponavljali v poletnih nedeljah.

»Na Starem so trgu pod lipo zeleno trobente in gosli in cimbele pele, plesale lepote z Ljubljane so cele v nedeljo popoldan z mladenči vesele.«

Izpod lipe zelene je zvalil povodni mož Uršiko Šeférico, zalo »kraljico ljubljanskih deklet«, in jo v divjem plesu odvel v svoje vodno kraljestvo. Bajse se je to zgodilo prvo nedeljo meseca julija 1547. Dogodek, opisan v Valvasorju (XI, 685; XV, 460), je ovekovečil Prešeren v baladi *Povodni mož*.

Starodavno lipo na Starem trgu je dal posekati mestni višji blagajnik Ludovik Schoenleben l. 1638., ker je bila od starosti črviva in polna mrčesa (Valv. IV, 461); 18 let pozneje je dobil gori omenjeni vodnjak krasen nastavek, *Herkulov kip*, ki se je umaknil s svojega mesta v začetku 18. stoletja; sedaj počiva v Narodnem muzeju (Steska, IMK 1900, 174).

Oba v uvodu omenjena trga sta izgubila svoji imeni. Visoki trg se je preurejen lani imenitno uveljavil po načrtu arhitekta *Josipa Plečnika*; krasen je; nedostaja mu le še staro ime. Huje se godi njegovemu doljenjmu sosedu Pod lipo. Nekdanji živahni sredomestnik je nekako mrtev in pozabljen je vloga, ki jo je vršil. A stari spomini bi vsaj nekoliko oživel, ako bi se vzdala v zunanjo steno stiškega dvorca plošča z gori navedenimi Prešernovimi verzi. Od vogala širokega hodnika ob mestni deklinški šoli pa bi se odščipnil prostorček, kamor bi se zasadila lipica. Za obnovljenim Novim trgom in Ajdovščino naj se prikažeta iz pozabe Visoki trg od Pisanih vrat do cerkve in trg »Pod lipo«.

2. *Pri stolnici.* — Pri starih slovenskih cerkvah so se košatile lipe. Tudi nekdanja ljubljanska stolnica, podrtá leta 1701., jo je imela v bližini. O njej poroča Thalnitscher: »Med cerkvijo in vikarjatiščem je stala častitljiva (venusta) lipo, ki jo je dne 18. julija 1672 ob devetih zvečer grozen vrtinec s korenino izruval in zlomljeno vrgel na tla. Padla je proti glavni ulici (zdaj Pred škofijo). Pod to lipo so se po solnčnem zahodu shajali sosede na oddih.« (Thaln. Hist. Cath. Eccl. Lab. 26 — Steska IMK 1901, 25.) Blizu te lipe se je dajal na nekdanj običajnih nedeljskih poletnih obhodih s sv. Rešnjim Telesom tretji blagoslov (Thaln. ib. 27).

3. *Pri Sv. Petru* sta bili krog leta 1660. dve lipi; prva pred vhodom na pokopališče med ustjem zdaj zaprte župnijske ulice in škofijsko hišo št. 93; druga pred vikarjatiščem na sedanji škofijski pristavi. Obe sta naznačeni na risbah iz Valvasorjeve zapuščine (Stelè, GMS 1928, IX, slika 25). Njuna blagodejna senca je prijala oddaljenim šentpetrskim župljanom, ko so prihajali k službi/božji ali po opravkih v vikarjatišče. Kdaj jima je zapela sekira smrtno pesem, ni znano. Lipo pred pokopališčem (Vor dem Freythoff) omenja šentpetrski vikar Jakob Hrust leta 1656. (k. a. 12). Znožje ji je bilo opasano z lesenim opažem; zanj so porabili leta 1724. tri polze (Thrag Pämer), ki so stale 1 gld. 8 kr. in 20 žebjev poldrugcev. Delo je izvršil tesarski mojster Pavel s svojim pomočnikom v enem dnevu in prejel zato 31 krajcarjev (k. a. račun 1723/4).

4. *Na Ajdovščini.* Pri oo. diskalceatih je vabila lipo utrujene potnike, ki so prihajali od severa in vzhoda. Nekega poletnega dne leta 1694. se je zleknil v njeno senco dijakon Bahar, a ni našel tamkaj pokoja. Usulo se je nanj kamenje. Sledila je tožba (šk. a. zap. 38, 175). — Na sv. Roka dan je odhajala iz šenklačva procesija v Dravlje, pa so se romarji gredoč spominjali tudi sv. Krištofa, ki je imel svojo pušico izpostavljeno pod lipo pri diskalceatih (Vndter der Lintten bey denen H: PP. Discalceaten); tako leta 1678. (kap. a. 44). Lipo na Ajdovščini opaziš na slikah »Kronike«, I. zv., str. 24 in 39. — Med zemljišči, ki so spadala k pristavi meščanskega špitala, navaja Vrhovec (LMS 1898, 21) tudi njivo »gegen der Linden an der Ochsenstrasse«. Kje je stala ta lipo?

5. *Pri Sv. Krištofu* rastočo lipo je mestni magistrat leta 1666. podaril imenovani cerkvi; njen upravitelj cerkveni ključar pa jo je prodal kiparju Gašparju Tollmesingerju za 12 liber, t. j. 2 gld. 40 kr. (ZUZ II, 1922, 127). Staro, častitljivo svetišče pa ni smelo ostati brez lipe. V cerkvenih računih Sv. Krištofa stoji leta 1670. izdatek: za zasaditev dveh lipovih drevese 14 krajcarjev (kap. a. 44). Tako so znali naši predniki čuvati tradicijo.

6. *Na Tržaški cesti.* Pred hišo kolarskega mojstra Frana Zanoškarja št. 17 je stala nekdanj ogromna lipo in zato se je reklo baje ondotni gostilni »Zur Linde« (Pri lipi). Vanjo so zahajali francoski častniki z vojaškega strelišča, ki je bilo na Lepem potu na stavbišču sedanje tobačne tovarne (Gostilne v st. Lj. 45).

7. *Na Gradu.* Najširje obzorje je bilo dano daleč vidni grajski lipi, ki se je dvigala z grajske planote na

kopici med vzdignim mostom in meščanskim bastionom ter kraljevala nad Ljubljano. Njeno podobo in stališče glej na Valvasorjevi uvodni sliki 3. zvezka (IX), s pogledom na Grad z Novega trga, na njegovi veliki sliki Ljubljane in na risbah iz njegove ostaline (Stelè, l. c. slika 48 — glej jasno podobo grajske lipe v »Kroniki«, I. zv., str. 27). Valvasor tudi v popisu Gradu in njegovih zanimivosti ni pozabil »krasne velike« lipe na grajski planoti, kjer so blizu nje stali za strel pripravljene topovi — stari Ljubljanci so jim rekli »štuki«. Grajsko lipo je odnesel najbrž vojni vihar za francoske okupacije. —

8. Na Luži. Omeniti treba košato lipo, ki stoji še danes na Borštnikovem trgu; pod njo se je mnogo rajalo, posebno v času ljubljanskega kongresa 1821.

Uporaba lip pri mestnih nasadih do zdaj ni bila velika. Ob vhodu na Tržaško cesto je bil nekdanj lipov drevored (Zoisov drevored, pozneje Seunigov vrt — Dimitz, Vodnikov spom. 38). Prvotni šolski orehov drevored vzdolž Ljubljance so zamenjali z lipovim. Na predlog mestnega občinskega svetnika *Ivana Hribarja* so obsadili pred 40 leti novo Resljevo cesto z lipami. Tedaj so se tudi trhli topoli na Sv. Petra nasipu umaknili lipam. V novejšem času je dobila Kopaljska ulica v Koleziji lipov drevored. Lipe so zasajene tudi ob zunanem delu Dunajske ceste.

NEKAJ POZABLJENIH LJUBLJANSKIH SVETIŠČ

IVAN VRHOVNIK

V Zupanovi »Danici« 1903—05 je podpisani priobčil spis »Zatrite nekdanje cerkve in kapele ljubljanske«. V teku 30 let se je nabralo dokaj dopolnil; nekatera naj pridejo v »Kroniki« na dan.

CERKVICA SV. VOLBENKA NA LJUBLJANICI

Pred regulacijo je bila Ljubljani široka, tiho, skoraj neopaženo tekoča reka. Iz nje so ponekod moli otočiči. Thalnitscher poroča, da se je v Ljubljani nasproti semenišča delal otok, ki so ga Krakovci, Trnovčani in Poljanci leta 1708. odstranili (Steska IMK 1901, 158). Isti letopisec je svetoval (1680), naj bi se na otoku Ljubljani blizu lazareta (poznejše šentpeterske vojašnice) zgradila kapela, posvečena Odrašeniku sveta (rokopis v semen. knjiž. — Steska DS 1901, 523). Thalnitscherjev nasvet je ostal na papirju. Vrhovec (Laibach 181) omenja v istem delu struge dva otočiča; zvali so ju Gosja otoka. Na enem so se leta 1824. oglasili topovi v proslavo začete poglobljanja in regulacije Ljubljani. Otočan je bil titularni škof Andrej Mešutar, ki je zagledal luč sveta 17. novembra 1791 na otočiču vštric Sela. Njegovo rojstno hišo z otočičem vred so odpravili ob uravnavi Ljubljani (A IV, 1895, 238 — SBL II, 106). Na otoku Ljubljani pod mestom so obratovale fužine, ki so dale kraju ime (A VIII, 1900, 166).

Ljubljani že davno nima več otokov. Izginili so naštetih in drugi otoki, med prvimi otok, ki je stala na njem *cerkvice sv. Volbenka*. O njej je ohranil škof

Tomaž Hren v opisu posvečenja kapucinske cerkve 31. avg. 1608 naslednjo vest:

»Zabeležiti je treba, da je bila nekdanj v Ljubljani sredi reke (*in medio fluminis*) tam, kjer se po navadi ponoči zapira, cerkev sv. Volbenka, škofa in spoznavalca, namesto katere, razdejane od heretikov, je č. o. Avguštin Brencce (Brentius), kartuzijanski prior v Bistri, z našim dovoljenjem nad cerkev sv. Klemenca in Fridolina postavil svoje svetišče sv. Brunona in Hugona, posvečeno 10. sept. 1606« (šk. a. zap. 6, 215).

Razen Hrenove beležke omenjata kapelo sv. Volbenka še dva starejša vira. Prvi je pergamentna listina z odtrganimi pečati, ki javlja, da so 8. aprila 1500 v Rimu podelili kardinali Oliverij, sabinski škof, Jurij, albanski škof, Dominik pri Sv. Klemenču, Gvilerin pri Sv. Pudencijani in Friderik pri Sv. Teodoru 100 dni odpustka za kapelo sv. Volbenka pri Bregu (in Ripa) v Ljubljani, v kateri je bratovščina sv. Volbenka, da bodo ljudje kapelo rajši obiskovali in se bo z darovi laže popravljala in lepšala; odpustkov so deležni vsi, ki obišejo kapelo ob godovih sv. Volbenka, sv. Urha, sv. opata Egidija, sv. device Helene in ob dedikaciji kapele ter kaj za kapelo darujejo (kap. a. 49, 1).

Cerkve sv. Volbenka v Ljubljani se omenja naposled leta 1515. v prošnji kranjskega deželne odbora do cesarja, naj bi se oziral na pritožbo bistriškega priorja Mihaela, ki je tarnal, da se je zvišal pri mlinu v Ljubljani jez in da so zabili pri cerkvi sv. Volbenka v Ljubljani velike kole, kar povzroča v Bistri vedno povodenj (Koblar, IMK 1898, 176).

Češčenje rezenškega škofa Wolfganga (920—982) — slovenski jezik si je prilagodil njegovo ime v Volbenk¹ — je bilo izprva razširjeno po Bavarskem in Češkem. Po njegovem posvetničenju 1052 je prodrlo tudi v alpske dežele. Stegenšek (D. Gornjegr. 191) je naštel na nekdanjem Kranjskem 4, na Spodnjem Štajerskem 2 in na Goriškem eno podružnico. Mnogo obiskana božja pot je bila pred leti podružnica sv. Volbenka na Logu v Poljanski dolini (Priatelj, Dr. I. Tavčar II, 474). Razen cerkve na Ljubljani je imel sv. Volbenk v stari šentpeterski cerkvi stranski oltar. O njegovem češčenju pričata krstno ime Volbenk — v nekdanjih ljubljanskih odličnih družinah in bratovščina v njegovem svetišču.

Kakšno je bilo to svetišče, nam ne pove noben vir; zdaj se zove kot cerkev, zdaj kot kapela. V njej je domovala *bratovščina sv. Volbenka*. Bratovski člani in drugi svetnikovi častilci so se morali v čolnih prepegljati do cerkve. Po Hrenovem poročilu je stala »sredi reke«, torej na otoku, »tam, kjer se reka po navadi ponoči zapira« t. j. ob ustju grabelj (gl. grablje na slikah »Kronike« I, 26, 27). Grablje so ovirale ladjam prost vstop v mesto. V podobi razpotegnjenega velikega latinskega S-a so segale od Vodnih vrat na Zabjaku do Brega. Pritožba bistriškega priorja omenja zabijanje kolov v strugo pri cerkvi sv. Volbenka, morda so prav takrat (pred l. 1515.) napravljali grablje.

¹ Volbang (Slomšek), Volbank (Koblar), Volbenjk (Štrekelj), Bolfenk (Podravje). Najbolj je razširjena oblika Volbenk, Volbenko, Volbenka, Benko, Benkovič.